

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

ФОЛОВІ ДЛІ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ ЯВИЩА: ДЕЯКІ ВИСНОВКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Злочини агресії – категорія міжнародного кримінального права, застосування якої, на жаль, не позбавлене актуальності для сучасної військово-політичної і кримінологічної ситуації в Україні, її правової системи. Агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України підтверджена:

а) опосередковано – низкою політичних актів: постановами Верховної Ради України № 129-VIII від 27.01.2015 р. «Про Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» [1] та № 337-VIII від 21.04.2015 р. «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» [2] та ін.;

б) опосередковано – нормативно-правовим актом – Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII, положення якого також містять суть політичну оцінку агресії РФ [3];

в) безпосередньо – документами попереднього розслідування прокуратурою Міжнародного кримінального суду ситуації в Україні, в яких міститься юридична оцінка збройного протистояння в окремих районах Донецької та Луганської областей як міжнародного збройного конфлікту за ознакою безпосередніх бойових зіткнень збройних сил України та РФ [4];

г) безпосередньо – обвинувальними вироками українських судів щодо притягнення до кримінальної відповідальності окремих громадян РФ за ведення агресивної війни – дій, передбачених ст. 437 КК України – нормативною проекцією міжнародно-правової категорії «злочин агресії» на площину національного кримінального законодавства.

Констатація злочинів агресії з боку РФ щодо України як на національному, так і на міжнародному рівнях супроводжується низкою супутніх подій, обставин, що можуть розглядатися як фонові для вказаних злочинів явища. Серед них можна виділити дві групи – міжнародні та внутрішньодержавні.

Міжнародні фонові для злочинів агресії явища здебільшого формуються у контурах показників міжнародно-протиправних діянь відповідної держави-агресора. Але варто бути свідомим того, що в міжнародному праві існує проблема розмежування таких категорій як міжнародно-протиправне діяння держав і міжнародний злочин. Основна проблема полягає у визначенні змісту категорії «міжнародний злочин». І якщо міжнародна протиправність злочинів знаходить своє більш-менш одностайне, загальноприйняте (за виключенням конкретних випадків правозастосування) вираження як на конвенційному рівні, так і у загальному міжнародному праві, згідно концепцій *erga omnes* та *jus cogens*, то щодо суб'єктів таких злочинів – й досі не вироблено єдиної позиції, в тому числі й за результатами тривалої роботи Комісії міжнародного права, що функціонує при ООН*. Тим не менш, не дивлячись на відсутність єдності у поглядах на визнання так званих квазізлочинів держав, переважаючою у міжнародній практиці на сьогоднішній день є позиція щодо невизнання держав суб'єктами міжнародних злочинів, в тому числі й злочинів агресії.

У цьому аспекті заслуговує на увагу думка головного обвинувача від Великобританії на Нюрнберзькому процесі Хартлі Шоукросса, який зауважив: «Держава не є абстракцією. Її права та обов'язки є правами та обов'язками людей; її дії – діями людей. Принцип права, згідно з яким політики, які розв'язують агресивну війну не зможуть знайти прихисток у недоторканості держави, є здоровим принципом. Також здоровим принципом права є положення, згідно з яким люди, які в порушення закону втягують свою власну та інші держави в агресивну війну, роблять це вже з петлею на ший» [5, с. 161]. В цьому виступі фігурує глибока думка, яка виражає вельми суттєвий аспект міжнародного загального права, і якому, як правило, не приділяється належної уваги ані у міжнародно-правових, ані в кримінально-правових дослідженнях.

* Сучасний рівень розвитку міжнародно-правової концепції *jus cogens* (імперативні норми загального міжнародного права, що визначають неформалізовану матеріально-правову підставу для кримінальної відповідальності за міжнародні злочини) не задовольняє потреб практики, що особливо актуалізувалися з початком агресії на європейському континенті у 2014 р. Симптоматичним в цьому контексті є те, що саме у 2014 році на 66-й сесії Комісія міжнародного права постановила включити вказану концепцію до складу розроблюваних в межах довгострокової програми роботи тем.

Йдеться про те, що не може бути міжнародно-протиправного діяння держави, яке порушує один з принципів *jus cogens* (наразі, закріплених у Статуті ООН та похідних від нього документах, доктрині і звичаях), без політичного міжнародного злочину з боку її вищих посадових осіб. Тож злочини агресії завжди супроводжуються фіксацією в тій чи іншій формі міжнародно-протиправних діянь держав. Агресія за міжнародним правом (згідно з визначенням агресії у Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН [6]), яка фіксується паралельно у категоріях міжнародно-протиправних діянь держав, не може бути незлочинною.

Але, як свідчить практика розгортання та вирішення міжнародних конфліктів різної природи, далеко не завжди притягнення держав до міжнародно-правової відповідальності, накладення на них відповідних обмежень, санкцій, по-перше, поєднується із судовими процедурами та, по-друге, із міжнародною кримінально-юрисдикційною діяльністю. Можна з упевненістю стверджувати, що на сьогоднішній день констатація протиправних діянь держав (які, зокрема, виявилися в порушенні статутних принципів ООН) в офіційних рішеннях міжнародних інституцій не тягне за собою обов'язкової констатації вчинення відповідного злочину керівниками (посадовими особами) таких держав.

Типовим прикладом може служити цілий каскад рішень Ради Європейського Союзу у зв'язку з агресією РФ проти України. В них зазначається, що агресія РФ виявилась у анексії Автономної Республіки Крим, деградації ситуації у Східній Україні. Це потягнуло за собою низку обмежень: а) дипломатичного характеру: виключення з групи G-8, зокрема, на період проведення Саміту G-7 у Бразилії 4–5 червня 2014 року; б) політичного характеру: заборони в'їзду окремим громадянам РФ до Шенгенської зони, заморожування активів, припинення військової співпраці; в) економічного характеру – так звані «економічні» секторальні санкції [7 та ін.].

Кожному з рішень про накладення та/або продовження обмежень щодо РФ передуює визнання дій цієї держави міжнародно-протиправними на підставі вказаних вище обставин. Наслідком цього є застосування невійськових та неюрисдикційних заходів впливу. За логікою нюрнберзької концепції політичного злочину, втіленої в основі сучасної римської концепції, за таким рішенням мало б слідувати визнання вищих посадових осіб РФ винними у вчиненні злочинів згідно встановлених процедур міжнародного правосуддя (в тому числі й в порядку *ad hoc*, а не лише спираючись на юрисдикцію і процедури Міжнародного кримінального суду). Тим не менш, цього не відбувається, що дає підстави для висновку: зазначена оцінка не має ознак кримінально-правової кваліфікації, в значній мірі залежить від політично (а не юридично) значущих обставин і є в цілому політичною, а не юридичною.

Безумовно, така ситуація не сприяє утвердженню принципу верховенства права на рівні міжнародних відносин, є яскравим прикладом політичних маніпуляцій міжнародним правом як таким. Останнє ж, в онтологічному вимірі, в значній мірі обмежується декларативністю; межі реального правового регулювання визначаються політичною доцільністю. Тим не менш, конфігурації останньої з часом мають властивість змінюватись. А тому сприйняття міжнародно-протиправних діянь РФ проти України як фонових для злочинів агресії явищ з їх належною реєстрацією, аналізом та узагальненням в подальшому повинно сприяти притягненню вищих посадових осіб РФ до кримінальної відповідальності за злочини агресії проти України. Тому доцільно забезпечити формування відповідних моніторингових систем, інформаційних баз даних на ресурсах Міжнародного кримінального суду, які б доповнювались відомостями про внутрішньодержавні фонові явища для злочинів агресії.

Внутрішньодержавні фонові явища відтворюються всередині як всередині держави-агресора, і країни-жертви. Можна виділити такі групи вказаних явищ:

- **дискримінаційний фреймінг новин, політична цензура.** Під фреймингом в політологічній та психологічній науці зазвичай розуміють сприйняття новин та змісту сюжетів в межах знайомих контекстів. Створення фреймів може бути спрямоване на те, щоб посилити розуміння, або ж створити когнітивні ярлики та поєднання кількох сюжетів в єдиному контексті. Це є достатньо поширеною технологією безструктурного управління, що реалізується, зокрема, через систему поширення новин та конструювання, таким чином, картини світу у адресатів відповідної інформації. Дискримінаційний новинний фреймінг передбачає односторонність подачі інформації, необґрунтовану, виключно контекстуальну суб'єктивізацію її інтерпретації, що супроводжується цензурою у ЗМІ, порушенням свобод журналістської діяльності;

- **політичні переслідування** за критеріями засуджувальної позиції злочинів агресії – діяльність, що полягає у застосуванні до особи (або групи осіб) з вказаною позицією законних та/або незаконних різноманітних, функціонально спільних заходів впливу, об'єднаних політичною чи політично зумовленою метою та які тягнуть за собою соціальні обтяження та/або спричиняють фізичну, моральну чи матеріальну шкоду. Зокрема, наявність таких переслідувань на території АРК зафіксоване й відображене у Тематичній доповіді Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» від 25.09.2017 р. [8].

Поширення специфічних дискурсивних форм, що є елементами тривалих пропагандистських кампаній або окремих інформаційних операцій супроводження злочину агресії. Такі форми є, як правило, емоційно резонансними для певних соціальних груп та, водночас, виражають: а) ерозію мови, розмивання логічних підстав оперування термінами; б) дезінтеграцію, розмежування соціальних груп за ціннісно-світоглядними (квазіціннісними, сугестивними) критеріями, які опосередковано пов'язані через погано визначені або так звані «пусті» (принаймні в конкретному контексті) категорії, усталені мовні зв'язки («кивская хунта», «фашизм не пройде», «жидо-бандерівські війська», «укрофашисти» і т.п.); в) консолідацію населення на основі ефектів ресентименту, продукування та підтримання образу зовнішнього воро-

га, що супроводжується акцентованою візуальною демонстрацією озброєння, воєнного потенціалу, інших атрибутів колективно-захисної функції;

- *ксенофобія за етнічною та/або політичною ознаками*, що є проявами ненависті, ворожості, які проявляються у масових практиках як умовно побутового рівня відтворення, так і в актах політичного екстремізму.

Підсумовуючи, зауважимо, що як міжнародні, так і внутрішньодержавні фонові для злочинів агресії явища виконують бінарну функцію: *по-перше*, формують своєрідну сигнальну систему про наявність здебільшого латентних (у розумінні форм реагування суб'єктів міжнародної кримінальної юстиції) злочинів агресії; *по-друге*, при належному опрацюванні (збиранні, аналізі, узагальненні інформації) здатні сприяти подальшому припиненню вказаних злочинів, притягненню винних до міжнародної кримінальної відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором : затв. постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 12.03.2018).
2. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 № 337-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19> (дата звернення: 12.03.2018).
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 12.03.2018).
4. Отчёт о действиях по предварительному расследованию 2017 г. International Criminal Court : сайт. URL: https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE-UKRAINE_RUS.pdf (дата звернення: 12.03.2018).
5. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов : в 2 т. / под ред. К. П. Горшенина, Г. Н. Сафонова, С. А. Голунского, И. Т. Никитченко. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1952. Т. 1. 831 с.
6. Определение агрессии : утв. резолюцией 3314 (XXIX) Ген. Ассамблеи ООН от 14.12.1974 // ООН : сайт. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (дата звернення: 12.03.2018).
7. EU sanctions against Russia over Ukraine crisis // European Union Newsroom : сайт. 16.03.2017. URL: https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en (дата звернення: 12.03.2018).
8. Ситуація з правами людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) : темат. доп. / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (дата звернення: 12.03.2018).

Одержано 14.03.2018